

КОМПАРАТИВІСТИКА

УДК 82.091

КЛИМЕНКО (СИНЬООК) Ганна Андріївна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української літератури та компаративістики
Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького
e-mail: anna.syniook@gmail.com

МИХАЙЛО СТАРИЦЬКИЙ І ШОЛОМ-АЛЕЙХЕМ: ТИПОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ

У статті вперше здійснено типологічні студії творчих особистостей Михайла Старицького й Шолом-Алейхема у площині українсько-єврейських зв'язків, визначено місце обох митців у культурному житті II половини XIX – поч. XX ст., проаналізовано життєві і творчі біографії Старицького й Шолом-Алейхема, їхні світоглядні та естетичні орієнтири, твори, в яких оприявлені українсько-єврейські міжсетнічні й міжкультурні взаємини, окреслено аналогії та розбіжності, точки дотику й контрасти.

Зауважено, що упродовж тривалого історичного відтинку дві культури, два етноси (автохтонний/прийшлий, свій/чужий) активно взаємодіяли, взаємовпливали на спільній території, зазнавали рівночасних і нерідко рівносильних утисків із боку панівних імперій, хоча певні конфлікти й конфронтації так само мали місце; далєбі не отримало однозначної оцінки й питання асиміляції.

Відзначено, що Михайла Старицького й Шолом-Алейхема на перший погляд єднають винятково доба й батьківщина. Але насправді мають місце не лише типологічні паралелі, а й потенційні (гіпотетичні) опосередковані (непрямі) контакти. Михайло Старицький і Шолом-Алейхем – знакові постаті в культурному і громадському житті другої половини XIX – поч. XX ст. Перший позиціонувався корифеєм українського професійного театру, автором низки неологізмів. Другий – революціонер-керманіч літератури мовою їдиш, чи не найвідоміша, ба навіть культова особистість в єврейсько-українському культурному процесі.

У статті звернено увагу на самовіддану, жертвовну вдачу обох митців, різногранність їхніх творчих особистостей, літературний дебют кожного з них, мовний чинник (як один із виявів національної ідентичності), проблемно-тематичні домінанти, стильову специфіку творчих набутоків українського та єврейського митців, їх типологічну близькість.

Досліджено соціально-політичні й культурні умови, в яких зростали й виховувалися Старицький та Шолом-Алейхем. Спільним фактором означено релігійність. Вказано тяжіння обох до міфології та фольклору, музичного мистецтва. Окреслено читацькі інтереси юних Старицького й Шолом-Алейхема, зосібна мовиться про вагомий вплив на кожного з них творчості Тараса Шевченка.

Авторкою звернено увагу на драматизм життєвих біографій українського та юдейського митців, акцентовано знаковість батьківщини в долі і творчості обох.

Проаналізовано оприявлений у творчих набутках Старицького й Шолом-Алейхема українсько-єврейський діалог. Об'єктом наукового дослідження стали зосібна роман М. Старицького “Останні орли”, повісті Шолом-Алейхема “Тев’є-молочар”, “Пісня пісень”, оповідання “Пасха на селі”.

***Ключові слова:** культура; етнос; нація; український; єврейський; юдейський; життєва і творча біографія; творчий набуток; збіг; аналогія; типологічний; компаративний.*

Постановка проблеми. Михайло Старицький і Шолом-Алейхем (автонім – Шолом Нохумович Рабинович) – на перший погляд, абсолютно різні постаті, втім за умови ретельного компаративного студіювання в їхніх життєвих і творчих долях можна виявити напевно вимовні аналогії. Прикметно, що мають місце не лише типологічні збіги, а й потенційні (читаймо: гіпотетичні) контактні зв'язки.

Михайло Старицький (1840 – 1904) і Шолом-Алейхем (1859 – 1916) – вихідці з Полтавської губернії (перший – родом зі села Кліщинці Золотоніського повіту; другий – з м. Переяслава), виразники однієї доби, але не одної генерації (вікова дистанція у дев'ятнадцять років є суттєвою і вельми значимою), приналежні до різних національних літератур – відповідно української та юдейської.

Порівняльне дослідження “Старицький – Шолом-Алейхем” має бути здійснене у форматі постколоніальних і мультикультурних студій, які належать до ключових аспектів сучасної компаративістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постаті Михайла Старицького й Шолом-Алейхема досі не розглядалися в компаративному зіставленні, хоча для цього є вагомі підстави. Наша розвідка – перша спроба дослідження такого кшталту.

Мета статті – здійснити типологічні студії творчих особистостей Михайла Старицького й Шолом-Алейхема у площині українсько-єврейських зв'язків, визначити місце обох митців у культурному житті II половини XIX – поч. XX ст., проаналізувати життєві і творчі біографії Старицького й Шолом-Алейхема, їхні світоглядні та естетичні орієнтири, твори, в яких оприявлені українсько-єврейські міжетнічні й міжкультурні взаємини, окреслити аналогії та розбіжності, точки дотику й контрасти.

Виклад основного матеріалу. Упродовж тривалого історичного відтинку дві культури, два етноси (автохтонний/прийшлий, свій/чужий) активно взаємодіяли, взаємовпливали на спільній території, зазнавали рівночасних і нерідко рівносильних утисків із боку панівних імперій, хоча певні конфлікти й конфронтації так само мали місце; далєбі не отримало однозначної оцінки й питання асиміляції. Довкола проблеми українсько-єврейських взаємин досі тривають гострі полеміки й дискусії, в яких задіяні представники обох національностей. Є чимало промовистих розходжень, виправдань і звинувачень, але знаходяться й точки дотику. Наталя Яковенко слушно заявляє, що в національній та історичній пам'яті юдеїв “повстання Хмельницького є символом нищення євреїв українцями”, натомість для українців – це символ “постання української нації” [21]. Козацько-селянські повстання XVIII ст., відомі під назвами “Гайдамаччина” та “Коліївщина”, мали вкрай трагічні наслідки для єврейського населення України (згадаймо “Уманську різанину” 1768 р., що знайшла художнє втілення і в романі М. Старицького “Последние орлы” (“Останні орли”), про який докладніше йтиметься далі), дані щодо кількості жертв наразі не є остаточними. Разом із тим, юдейські джерела потверджують існування загону “гайдамаків-євреїв, що складався з десяти осіб і діяв у 1770-х роках” [6, 57]. Хоне Шмерук перекоонує, що юдейською пам'яттю “погроми Хмельницького не були забуті”, і докази цього знаходить у творчості Шолом-Алейхема 1880 – 1890-х рр. Проаналізувавши топоніміку митця (Мазепівка, Гонтоярськ, Хмельницьк), дослідник акцентує символічну семантику цих географічних найменувань – і висновує: “Шолом-Алейхем був носієм єврейської колективної пам'яті, з якою ці назви мають такий трагічний зв'язок. Уживання подібних назв у єврейському літературному контексті свідчить також про історичну обізнаність Шолом-Алейхема щодо становища євреїв на Україні” [8, 220]. І далі: “Тож для нас ця топоніміка має бути ще одним важливим доказом того, що ні Хмельницький, ані його ім'я не були забуті євреями, хоч вони й згадували його з доданням традиційної формули «хай буде викреслене його ім'я і пам'ять про нього»” [8, 220]. Тимчасом О. Найман звертає увагу на той факт, що юдеї були активістами повстанського руху на чолі з Устимом Кармалюком: “Євреї не тільки брали участь у його загонах, а й добували для нього інформацію, купували та продавали майно, що загони повстанців відбирали у поміщиків, переховували Кармалюка та його спільників. За час спілкування з євреями Кармалюк вивчив їдиш. Після розгрому загонів Кармалюка багато євреїв судили, відправили на каторгу, у солдати. На єврейські общини були накладені великі штрафи” [5, 201].

Сучасник Михайла Старицького та Шолом-Алейхема Іван Франко розглядав єврейське питання як одну “з найважливіших і найбільш пекучих справ нашого краю” [15, 7]; спадщина митця – літературна творчість із виразним втіленням юдейської тематики й

низка наукових розвідок з вищезначеної проблеми (“Питання жидівське”, “Жиди про жидівське питання”, “Семітизм і антисемітизм в Галичині”, “Жидівська держава” тощо) – важливий матеріал для поглиблених досліджень українсько-єврейського культурного діалогу. Приміром, “Жидівська держава” – рецензія І. Франка на книгу Теодора Герцля, ідеолога сіонізму кінця XIX ст. і провісника ідеї єврейської держави. Кожен із цих авторів усвідомлював, що його народ (відповідно український та юдейський) керується єдиним прагненням – ідеєю свого національного відродження. Відтак І. Франко наголошував: “Дуже мені подобається панова ідея (ідея Т. Герцля – Г. К.) відбудови єврейської держави. Дуже мене зацікавила, оскільки є вона начебто рідною сестрою нашої української ідеї відродження української держави. Але чи одна і друга сьогодні здійснима?” [15, 26]. Ця думка, висловлена в грудні 1892 р. як риторичне питання, не втрачала своєї актуальності і в XX ст. Т. Герцль як представник єврейського народу – побратима українського за тодішніх умов національного гноблення й бездержавності, – не полишаючи оптимізму, ніби запевняв І. Франка: “Мойсеї не народжуються кожен день, то правда; вони формуються під зовнішнім гнітом. А цей зовнішній гніт у нас в десять разів більший, ніж у вас. Якщо ви його колись так само відчуєте, як ми, то і у вас почнуть оглядатися за своїм Мойсеєм і напевно знайдуть його, хоч сьогодні, можливо, ще б його побили камінням. А втім, час може все прискорити” [15, 26]. Зі сучасної перспективи Я. Грицак у контексті дослідження антагонізму-синтезу “антисемітських / філосемітських” тенденцій розглядає І. Франка як “живу людину, повну суперечностей, слабостей і помилок, котра, попри те все, шукає глобальних і позитивних відповідей на універсальні питання, що стоять перед нею та її добою” [1, 28]. Автор, фіксуючи “співбуття” юдофобських і антисемітських мотивів у Франковій творчій спадщині, постулює назагал: “Антисемітизм нерідко був зібранням суперечливих ідей, що могли без особливих проблем співіснувати з прихильністю до євреїв в одній і тій самій особі” [1, 28] (про українсько-єврейські культурні взаємини див. докладніше у нашій монографії [10]).

Як український, так і юдейський етноси мають тяжкі історичні травми. У “Нарисах з історії та культури євреїв України” прописано: “Доля обох народів багато в чому збігалася. Обидва були недержавними народами. Євреї до того ж були нетериторіальним народом, вони однаковою мірою зазнавали утисків та національного гноблення від царизму. Проте великодержавна шовіністична пропаганда, антисемітизм усе ж мали деякий успіх серед різних національних груп, у тому числі й певної частини українського населення” [6, 88]. (Н. Яковенко з явною осторогою ставиться до поняття “антисемітизм”, зважаючи на його полісемантичність: “він усе ж асоціюється з появою сіонізму як ідеологічної течії”, – відтак, надає перевагу дефініції “побутовий антиюдаїзм” [21]). У 1870-х роках євреїв стали звинувачувати у підтримці революційного руху, а вже з початком наступного десятиліття (після вбивства імператора Олександра II) у низці містечок підросійської України вибухнули єврейські погроми (не оминула ця “лавина” й Переяслав). Попри нетривалі “затишшя” антисемітські, юдофобські настрої дедалі наростали. Втім представники української інтелігенції (М. Грушевський, С. Єфремов, І. Франко, М. Коцюбинський, В. Винниченко, О. Олесь), “культурний емігрант” В. Короленко відверто й настійно оскаржували таку тенденцію. Між іншим, після Кишинівського погрому 1903 р. Шолом-Алейхем став укладачем збірника “Гілф” (“Допомога”), виданого у Варшаві на підтримку постраждалих, і запропонував Л. Толстому, А. Чехову, В. Короленку, М. Горькому взяти в ньому участь, на що ті відреагували позитивно [6, 368]. Відомо, що дав згоду і М. Коцюбинський, написавши з цієї нагоди оповідання “Він іде”, визначене ним самим як “образок” [16, 82]: страх погрому, боязнь страти, що проймають юдеїв, не скасовують надію на спасіння (“Великий Бог, що вивів Ізраїля з пустині, що не дав йому досі втопитись у хвилях зненависті інших народів, ще раз одверне од нього ворожу руку” [3, 205]).

Михайло Старицький і Шолом-Алейхем – знакові постаті в культурному і громадському житті другої половини XIX – поч. XX ст. Перший позиціонувався корифеєм українського професійного театру, автором низки неологізмів, що нині є загальноновживаними словами. Другий – революціонер-корманіч літератури мовою їдиш, чи не найвідоміша, ба

навіть культова особистість в єврейсько-українському культурному процесі, що, власне, є знаком плідного та продуктивного інтеркультурного діалогу, ба більше – зв'язків духовних. Саме Шолом-Алейхем узяв на себе місію надати їдишу (неформальній, розмовній, “безіменній” мові для домашнього вжитку, “жаргону”; вимовним у цьому контексті є витяг із життєпису митця: “«Жаргон» – читиво для жінок. Чоловік соромився тримати в руках таку книжку, бо люди ще можуть сказати, ніби він невіглас” [19, 179]) високого статусу літературної мови, “вигадав мові почесний інтелектуальний родовід”: “у 1888 р. єдине перо зуміло майже за одну ніч перекреслити зневагу до їдишу” [7, 95] (Сінтія Озік). “Умить стихли голоси критиків зневаженого жаргону, який піднісся до пантеону високої літератури із власною традицією, літературною генеалогією, системою жанрів, відчуттям історичного розвитку й категоричними критичними настановами. Шолом-Алейхем свідомо творив традицію, про яку ще вчора ніхто й не підозрював” [7, 96].

Знаменно, що і М. Старицький, і Шолом-Алейхем були особистостями самовідданими, жертвовними. Не секрет, що кожен із них у міру своїх можливостей займався спонсорською діяльністю. М. Старицький матеріально підтримував (ба навіть утримував!) театральну трупу. Шолом-Алейхем спонсорував журнали, які публікували твори мовою їдиш; видавав альманах “Die Yiddische Volksbibliotec” (“Єврейська народна бібліотека”), молодим авторам виплачував значні гонорари.

Вимовною є різногранність обох творчих індивідуальностей: Старицький – поет, прозаїк, драматург, перекладач, актор, режисер; Шолом-Алейхем – поет, прозаїк, драматург, перекладач, критик. Якщо Старицький дебютував як поет (майже синхронно!) оригінальними й перекладними (О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Некрасов) творами (перші були видрукувані 1865 р.), то Шолом-Алейхем – в іпостасі прозаїка (повість “Два камені” й оповідання “Вибори” побачили світ 1883-го; того ж року Старицький стає керівником і режисером першої об’єднаної української професійної трупи). Шолом-Алейхем писав івритом (повість “Шимеле”), переважно їдишем, зрідка російською (повість “Мрійники”, “Вірші у прозі”, “Роман моєї бабки”, “Казки гетто”); Старицький – українською (поезія, хоча знаходимо відомості про перші саме російськомовні спроби; драматургія) і російською (проза – за винятком повісті “Облога Буші”). Російськомовність низки прозових творів М. Старицького (“Руїна”, “Последние орлы”, “Разбойник Кармелюк”, “Чёрный дьявол”, “Первые коршуны”) спричинена передовсім несприятливою мовно-культурною ситуацією і цензурними утисками в Україні II пол. XIX – поч. XX ст., хоча не можна відкидати й особистий вибір митця, його прагнення вижити в тих нелегких (у матеріальному сенсі зокрема) умовах. Свого часу Д. Чижевський дав вельми несхвальну – ба навіть неоднозначну! – оцінку літературного набутку М. Старицького – іномовного зосібна: “Велика кількість російськомовних творів Старицького є не лише доказом, що “кування” слів не є справою кожного поета, але й відсутності на Наддніпрянщині читачів, котрі б могли з задоволенням сприймати нові твори” [17, 38]. У кожному разі, російськомовність окремих прозових творів М. Старицького не може бути потрактована як їх “неукраїнськість”, “чужість” – і від цього також застерігає В. Поліщук: “[...] мова твору є одним із основоположних чинників його національної ідентифікації, але не є абсолютно визначальним” [9, 130].

Шолом-Алейхем увічнівся у світовій літературі передовсім творами про дітей і для дітей, уславився як добрий знавець психології “маленької людини” (подібно до В. Винниченка), тоді як Старицький (в іпостасях прозаїка і драматурга) тяжив головним чином до історичної тематики. Хоча психологізм так само є вимовним компонентом спадщини українського митця (згадаймо новелістику, соціально-психологічні повісті і драми). Л. Дем’янівська стверджує: “За стильовою манерою вони (соціально-психологічні повісті “Розсудили”, “Безбатченко” – *І. К.*) є ніби перехідною ланкою між старою побутово-реалістичною прозою з визначальним у ній соціальним аспектом, соціальною детермінованістю долі героїв (І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Б. Грінченко, І. Франко) та новітньою психологічною прозою (М. Коцюбинський, О. Кобилянська, В. Винниченко та ін.)” [14, 305]. Доба раннього модернізму (порубіжжя століть) не могла не вплинути на стиль М. Старицького, тим паче, що українцям із їхньою емоційно-

романтичною природою, кордоцентричним пафосом либонь важко обмежитися суцільним реалістичним світосприйманням (раціоналізм, типізація, приземленість), тим-то реалізм в його українському варіанті часто романтизувався, ліризувався, психологізувався (див. про це нашу статтю [2]). В епіцентрі творів єврейського митця – гумор, але це жодним чином не свідчить про вияв сміховинної культури, адже, як стверджує С. Озік, Шолом-Алейхем “маскував оповіді про жахи штетлів під комедію” [7, 162]. (Чи ж не цій “маскувальній” методи навчався в єврейського письменника Остап Вишня, для котрого Шолом-Алейхем був авторитетом?..) Попри меланхолійну лірику, драматично-трагічні історичні й соціальні прозові сюжети М. Старицький відомий своєю комедією-переробкою “За двома зайцями”, гостро розкритикованою за життя автора через “наслідування” (хоча митець прямо відсилав до претексту – п’єси І. Нечуя-Левицького “На Кожум’яках”). Можна додати типологічну близькість між гумором Шолом-Алейхема та драматургією М. Старицького, М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого.

Шолом-Алейхем вважається спадкоємцем Менделе Мойхер-Сфоріма, його порівнюють з Марком Твеном – зосібна через подібність стилю і спільну дитячу тематику. (Цікаво, що й сам Марк Твен не оскаржував схожості, позиціонуючи себе американським Шолом-Алейхемом). Тимчасом поетичні тексти Михайла Старицького є прямою спонукою до пошуку й аналізу в них виявів Шевченкової традиції. І все-таки багато важить оцінка І. Франка, котрий позиціонує Старицького митцем, що вивів українську поезію з “доби епігонства”, з “наслідування Шевченкової манери”.

Якщо Шолом-Алейхем знаний за своїм єдиним псевдонімом (що є традиційним єврейським вітанням і в перекладі з івриту означає “Мир вам!”), то М. Старицький як митець і культурний діяч відомий назагал під власним іменем, разом із тим, знаходимо відомості про низку псевдонімів: “Гетьманець” (видрук оригінальних поезій у Галичині; переклади віршів М. Лермонтова, Г. Гайне, байок І. Крилова у львівському журналі “Нива”, 1865), “М. Старченко” (казки М. Андерсена українською мовою, 1873), “Подоланин” як потвердження стосунку М. Старицького до Поділля, “А. Гурт”, “Давиденко”, “Карпівець”, “М. Левицький”, “М. Петрович”, “Сіроманець”, “Старый чортяка” тощо.

Михайло Старицький і Шолом-Алейхем зростали й виховувалися у різних соціально-політичних і культурних умовах. Представник корінної нації, Старицький навіть у реаліях імперіалізму-колоніалізму, національної, політичної, культурної несвободи України мав більші перспективи. Натомість член юдейської (чужинної) етнічної спільноти перманентно – надто в час посилення утисків з боку тоталітарного режиму, програмного антисемітизму – наштовхувався на перешкоди, дискримінації, переслідування, обмеження в різних сферах життя. Йдеться передовсім про суворо визначені для проживання “смуги осілості”, що генерувало “відрубність”, окремішність, ізольованість єврейства. Не можна не згадати відсоткові норми в освітніх закладах, тому не дивно, що здібному Шолом-Алейхему так і не вдалося вступити до Житомирського учительського університету: він навчався лише в хедері (єврейській початковій школі), далі Переяславському повітовому училищі, яке закінчив на відмінно. Тимчасом М. Старицький середню освіту отримав у престижній Полтавській гімназії, навчався у Харківському та Київському університетах (спочатку на фізико-математичному, згодом – юридичному факультетах). І Шолом-Алейхем, і Старицький активно займалися самоосвітою.

Обидва походили з родин, що, на перший погляд, були далекими від культурної царини, зате мали добрі статки. Так, батько Михайла Старицького мав шляхетську кров, був дрібним поміщиком; у спогадах “Зо мли минулого” митець підкреслював, що Петро Іванович Старицький був “ротмістром в уланах і перші по одруженні роки служив”. Натомість мати – Анастасія Захарівна – походила з освіченої та мистецьки обдарованої родини Лисенків, її прародичем був чернігівський полковник Іван Лисенко. Письменник зізнавався, що в дитинстві здебільшого мешкав у дідуся й бабусі по материній лінії. То було подружжя, на правду полярне, антиномічне за світоглядом і рівнем освіти: знатність, аристократизм, вченість діда Захарія Йосиповича (“Для свого часу був він надзвичайно освічений, знав добре французьку мову, зачитувався Вольтером та й у душі був вольтеріанцем” [13, 363]) дисонували з бабусиною простакуватістю й неграмотністю (“Бабуня [...] була чистим типом української старосвітської

пані; світоглядом, звичаями, мовою вона мало чим одбивалась од селянської поштивої баби” [13, 363]). Захарій Йосипович мав багату бібліотеку з розкішними ілюстрованими виданнями, відтак для майбутнього письменника то була добра нагода прилучитися до світу книги.

Що ж до Шолом-Алейхема, то його батько – попри соціальний статус крамаря – мав репутацію шанованої людини, тяжів до світової культури, літератури зосібна. Своєму другу І. Равницькому митець писав: “У цьому маленькому Воронкові (йдеться про містечко Вороньків, де промайнуло дитинство Шолом-Алейхема, згадане у творах під назвою “Касрилівка” – Г. К.) мого батька вважали значною особою, можливою людиною. Він був староста всіх місцевих товариств – реб Нохем Вевіків! [...] Щотижня збиралося мало не все містечко на проводи суботи у нас; у свята городяни приходили трапезувати до нас; чарочку вина охоче випивали у нас; про цадика-чудотворця вели мову в нас, про політику – у нас, все – у нас” [19, 293 – 294]. (Либонь супротивним було сільське життя малого Старицького в дідусявому будинку – тихим і самотнім, позаяк гості там бували нечасто). В “юнацькому романі” Шолом-Алейхема “Пісня пісень” подибуємо зізнання головного героя Шимека про конфлікт із батьком: “А розійшлися ми з батьком тихо, не сварячись. Я порушив його завіти. Не схотів піти його шляхами. Пішов своєю дорогою – подався вчитися. Спочатку він гнівався, казав, що ніколи не простить мене, хіба що на смертному одрі. Згодом він простив мене” [20, 248] (Чи мали ці зізнання реальну, автобіографічну основу, можемо лише здогадуватися).

М. Старицький і Шолом-Алейхем надто рано відчували біль утрати рідних. Коли першому було вісім років, помирає батько, невдовзі відходять у кращий світ дідусь, бабуся, сестра, двоє братів. А вже дванадцятирічним хлопчик лишається круглим сиротою. Далі опікуном і вихователем Старицького стає двоюрідний брат матері – Віталій Романович Лисенко, батько відомого композитора – Миколи Лисенка. Відтоді відбувається подальше й поступове прилучення М. Старицького до культурного та літературно-мистецького кола, знайомство з українським фольклором, творчим набутком Тараса Шевченка, захоплення театром. Майже ровесники, Старицький і Лисенко зростали й визрівали як творчі особистості разом. Що ж до Шолом-Алейхема, то тринадцятирічним він утратив матір (Хая-Естер), котра померла від холери: “Для дітей це була, після вчительової смерті (різника Мойше), друга смерть. Вони її скоріше відчували, ніж розуміли, і їм було дуже-дуже боляче. Щоправда, мати не була така лагідна, така ніжна, як інші матері. Їм перепало від неї чимало ляпасів, стусанів, буханців: “Діти не повинні бути ласунами й ненажерами! Діти не повинні плутатись під ногами! Діти не повинні шкірити зуби й реготіти!” Це означало, що діти не повинні сміятися. А діти все-таки сміялися. Справді, як можна не сміятися, коли смішно? Дорого коштував їм цей сміх, вони розплачувалися за нього почервонілими вухами й спухлими щічками від материних маленьких, але міцних рук, що давалися взнаки... Але тепер діти забули все, забули і ляпаси, і буханці, і стусани, і потиличники, а згадували тільки, як мати виймала часом з кишені дрібні гроші й давала дітям, [...] як мати не відходила від ліжка, коли хто з дітей занедужає, як її маленька рука раз у раз мацала голівку, перевіряла пульс, гладила щічки, як під свято вона шила дітям нові платтячка, костюмчики, як вона напередодні суботи мила їм голівки, як вона сміялася під час пасхальної трапези, коли діти п’яніли від чотирьох келишків вина. І ще багато-багато що згадували діти, уткнувшись лицем у подушку й заливаючись слізьми. Але ще сильніш вони заплакали, коли почули, як плаче батько” [19, 112] (життєпис “З ярмарку”). Згодом Шолом-Алейхема з братами й сестрами відправляють у Богуслав до дідуся Мокше-Йосі й бабусі Гітл по материній лінії (це певним чином єднає єврейського митця зі Старицьким). Пізніше одруження батька з іншою спричинило чимало неприємних моментів, разом із тим, спонукало до творчості: першим літературним успіхом став “Лексикон мачухи”, укладений за абетковим принципом (“Ще замолоду, коли він (Шолом-Алейхем про себе – Г. К.) не мав ніякого уявлення про письменство і навіть не снів, що коли-небудь стане письменником, йому заманулося для розваги записати всі лайки, що їх він наслухався від мачухи, зібрати їх разом і скласти щось на зразок словничка” [19, 147]).

Михайла Старицького й Шолом-Алейхема достоту зближує тяжіння до міфології та фольклору. Перший мав добру нагоду прилучитися до української народнопоетичної творчості

зосібна через посередництво дядька Олександра Захаровича: старовинними піснями той пробуджував у племінників (М. Старицького й М. Лисенка) почуття національної свідомості, повертав їхню увагу до славного минулого. Особливий вплив мали “Записки о Южной Руси” П. Куліша. Шолом-Алейхем так само ще з дитинства тяжів до казкового й міфологічного, особливий інтерес виявляв до українського фольклору (згадаймо казки й легенди про “проклятого Мазепу”, Богдана Хмельницького, котрий конфіскував у поміщиків і багатих євреїв скарби, привіз їх у містечко Вороньків і якось уночі при місячному сяйві закопав глибоко в землю), полубляв слухати кобзарів. Єврейський митець наголошував, що українські пісні своєю мелодійністю, ліризмом, широтою й легкістю подібні до пісень юдейських [16, 80]. Прикметно, що творчі набутки Старицького і Шолом-Алейхема сповнені фольклорних мотивів.

Дві життєві біографії єднає музика. Шолом-Алейхем змалку був залюблений у музичне мистецтво; особливо йому імпонувала гра на скрипці, хлопець навіть брав уроки в музиканта Бенціона. “Чи Шолом справді мав талант, чи ні, – цього він не знає. Шолом тільки знає, що змалку його вабило до музики і що він мріяв про скрипку. І як на те, неначе його хтось навмисно дражнив, йому завжди доводилося обертатися в світі співу й музики, бувати серед канторів та музикантів” [19, 180] (“З ярмарку”). Більше того, для самого митця гра на скрипці була мірилом освіченості, як “знання німецької чи французької мови” [19, 180]. Натомість Старицький з дитинства захоплювався малюванням, але кривість, родинна близькість із композитором Лисенком може слугувати доказом щонайменше небайдужості українського письменника до музики. Принагідно зауважимо, що батьки Миколи Лисенка надто тяжіли до цього виду мистецтва. “Мати Миколи чудово грала на роялю, а от батько хоч і не знав нот, але вельми полубляв імпровізувати на фортепіано й підбирати на слух численні мелодії” [13, 384]. З п’яти років починає навчатися музиці й малий Лисенко. Вже в юнацькому віці М. Старицький за сприяння троюрідного брата бере уроки музики в пансіоні; особливого успіху в цій справі не досягнув, але “тішився тим, що міг грати в чотири руки з Миколою” [13, 388]. У кожному разі, свідомо чи несвідомо М. Старицький у товаристві М. Лисенка прилучався до музичного мистецтва, а пізніше брати заявили про свій творчий дует вдалими літературно-музичними композиціями (варто згадати лібрето Старицького до Лисенкових опер “Гаркуша”, “Чорноморці”, “Різдвяна ніч”, “Тарас Бульба”, “Утоплена”). Вражає ніжна мелодійність поезій М. Старицького, одна з яких – “Ніч яка, Господи, місячна, зоряна...” – була покладена на музику М. Лисенком і набула загально визнаного статусу народної пісні. У цьому сенсі важать ще два твори М. Старицького – “Ох і де ти, зіронько та вечірня”, “Туман хвилями лягає”. Зауважимо, що тема музики більше чи менше втілена у творах Шолом-Алейхема “На скрипці”, “Стемпеню”, “Мандрівні зірки” тощо. “Сьогодні, діти, я вам трохи заграю на скрипці. Немає, здається мені, нічого кращого, ніж коли вміють грати на скрипці. Не знаю, як ви, а я, відколи дійшов до розуму, душі не чув у скрипці і любив музику, просто як саме життя” [20, 302] – так розпочинається оповідання Шолом-Алейхема “Скрипка”: маємо не лише зізнання розповідача, а й самого автора.

З юним Лисенком Старицький насолоджувався читанням таких книг, як “Робінзон Крузо” Д. Дефо, “Айвенго” В. Скотта, “Граф Монте-Крісто” О. Дюма. Цікавий збіг: під впливом згаданого роману Даніеля Дефо п’ятнадцятирічний Шолом-Алейхем пише власний російськомовний твір – “Єврейський Робінзон Крузо”. Додамо, що і Старицький, і Шолом-Алейхем не були байдужими до творчості Миколи Гоголя: цьому вочевидь сприяв інтерес кожного з них до фольклорного й міфологічного. Український митець разом із М. Лисенком інсценізували Гоголеві твори – “Сорочинський ярмарок”, уже згадані вище “Різдвяна ніч”, “Тарас Бульба”. Що ж до Шолом-Алейхема, то витяг із роману “Мертві душі” був перекладений івритом і знайдений вже після смерті письменника в його записах: “...Призначено мені незбагненою владою йти пліч-о-пліч з моїми дивними героями, озираючи все громаддя життя, що нестримно мчить уперед, озираючи його і крізь сміх, видимий світу, і крізь незримі, невидимі йому сльози!” (цей уривок не може бути розціненим як випадковість, адже добре ілюструє духовне і творче страдництво його автора Гоголя й перекладача Шолом-Алейхема).

Спільний фактор – релігійність українського та єврейського митців. Батько Шолом-Алейхема був віруючою людиною, тим-то своїх нащадків так само виховував відповідно до юдейських релігійних традицій. “Дітей в нашому домі держали в страху Божому, наvertsали на праведну путь. Нас віддали до найкращого меламеда реб Зореха. І ми були по-справжньому побожні” [19, 294], – зізнавався письменник. Шолом-Алейхем був добре обізнаний з текстом Біблії, яку вивчав разом із Талмудом у хедері, його герої часто апелюють до Святого Писання, інтерпретують зміст Книги Книг. “Юнацький роман” Шолом-Алейхема “Пісня пісень” вже у самій назві має вказівку на Старий Заповіт – а саме на мотив кохання давньоізраїльського царя Соломона й пастушки Суламіти. Цікавий факт: ім’я Соломон (Шломо) – похідне від івритського кореня “шолом” (або “шалом”), що дозволяє припустити зв’язок із псевдонімом митця. В авторський текст “юнацького роману” свідомо вплетені витяги з біблійної “Пісні над піснями”, можна добачити аналогії між біблійними героями й персонажами твору – хлопчиком Шимеком і дівчинкою Бузею. “У цю мить весь світ набуває в моїх очах зовсім іншого вигляду. Наш двір – замок. Наша хата – палац. Я – принц. Бузя – принцеса. Колоди, понакидані біля хати, – кедри й буки, що згадуються в “Пісні пісень”. Кішка, яка лежить коло дверей і гріється на сонці, – одна з *польових ланей* (виділ. курсивом авт. – Г. К.), що згадуються в “Пісні пісень”... Горбок, що ген за синагогою, це – гора Лівану, теж із “Пісні пісень”. Жінки й дівчата, які стоять на подвір’ї, миють посуд, готуються до пасхи, – дочки Єрусалима, про яких згадується в “Пісні пісень”. Все-все з «Пісні пісень»” [20, 235]. Нерідко Шимекові здається, що його кохана розмовляє мовою Суламіти на кшталт: “*Ходімо, мій милий* (виділ. курсивом авт. – Г. К.), ходімо, любий мій. Ходімо ген-ген у поле. Будемо ночувати в селах, прокидатися у виноградниках, дивитися, чи цвіте виноград! Чи зазеленіло виноградне гроно! Чи паростяться гранати!..” [20, 243]. Любовний сюжет для головного героя розгортається драматично: Бузя стає чужою нареченою, тим самим оскаржуючи, осквернюючи чистоту і цнотливість першого, дитячого почуття. “Бузя – ота Бузя, якій ніде немає рівної, хіба що в “Пісні пісень”! Та Бузя, яка переплетена і невіддільно пов’язана була з моїми дитячими роками! Та Бузя, яка завжди була зачарованою царівною всіх моїх дивовижних казок, найкращою принцесою моїх золотих мрій – ота Бузя тепер чиясь наречена? Чиясь, не моя?!” [20, 249]. Розв’язка любовної історії позначена сумним акордом, разом із тим, це світла пам’ять на подальші роки: “[...] сідаю я, самотній, на горбку. На тім горбку, де ми недавно сиділи вдвох, я і Бузя, лілея з Сарона, троянда долин. На тім горбку, де ми, бувало, вдвох колись, багато років тому, я і Бузя, бігали, неначе молоді олені, і стрибали, наче сарни на запашних горах. Там, на тім місці, де поховані найкращі спогади моєї навіки втраченої молодості, мого навіки втраченого щастя, я можу просидіти на самоті довгі години й оплакувати незабутню Суламиф з мого “пісне-пісенного” роману” [20, 275]. Мовлення Тев’є-молочаря з однойменної повісті також насичене біблійними цитатами й парафразами: “Земля-бо еси і в землю відійдеш” [18, 75] (Буття 3:19); “Хіба я сторож братові моєму” [18, 131] (Буття 4:9); “Блаженні ті, що живуть у чертогах Твоїх і славлять Тебе на віки вічні...” [18, 104] (Пс. 83); “На Господа покладайся” [18, 111] (Пс. 54). Оповідання “Ножик” має підзаголовок “Не украдь! (з Десяти заповідей)”; мати головного героя мовить: “Тепер ми бачимо, якого маємо великого Бога, благословенне будь Його ім’я! [...] Тепер бачимо, що коли волаєш до Нього, Він прислухається до наших грішних благань, зважає на наші гіркі сльози...” [20, 290].

Що ж до Михайла Старицького, то назви віршів “Ніч яка, Господи, місячна, зоряна!..” (1872), “Молитва” (1903), “Псалом” (з підзаголовком “переспів”) можуть слугувати доказом віри митця у Всевишнього. Поезія “Дочка Ієфая” (1881) є літературною рецепцією біблійного мотиву про ізраїльського суддю, готового принести в жертву свою доньку (прозираємо певні перегуки з давньогрецьким міфом про Іфігенію, якою ладен пожертвувати цар Агамемнон на угоду Артеміді напередодні греко-троянської війни). (Не можемо не згадати в цьому контексті однойменний вірш Лесі Українки (“Дочка Ієфая”), писаний значно пізніше – 1905 року; це може слугувати стимулом до подальших компаративних досліджень). Релігійність М. Старицького (за своєю суттю завше дражливе й делікатне питання) знаходить ствердне і ґрунтовне пояснення у наукових студіях В. Поліщука: “[...] письменник був

глибоко й усвідомлено віруючою людиною і такими ж рисами прагнув наділяти образи більшості своїх героїв, надаючи, відтак релігійному чинникові характеротворчих функцій” [9, 56]. Дослідник переконливо засвідчує, що саме у Михайла Старицького, “як ні в кого іншого з митців-сучасників другої половини XIX ст., релігійна традиція склала основу ідейно-естетичної системи, виступила мірилом усіх цінностей – національних, соціальних, гуманістичних, морально-етичних” [9, 58]. А от наступна теза В. Поліщука, власне, може стосуватися не лише постаті Старицького, а й Шолом-Алейхема, таким чином потверджуючи й увиразнюючи близькість світоглядних і творчих орієнтирів митців: “[...] релігійність, її функціональна місія є одним із найважливіших смислових “ключів” до творчості Старицького, без якого вона – творчість – адекватно не “відімкнеться”, не усвідомиться” [9, 59].

Не можемо оминати увагою і мовний чинник. Михайло Старицький як творча індивідуальність визрівав в українському середовищі, але його оточення не було винятково мономовним, адже Лисенки розмовляли також англійською, французькою, німецькою, російською. Відомо, що Старицький добре знав польську мову, читав польськомовні тексти в оригіналі, займався перекладом окремих творів Адама Міцкевича. У випадку Шолом-Алейхема теж не все так однозначно: батько сподівався, що син писатиме івритом; та “й значно пізніше, коли Шолом-Алейхем уже став майже культовим автором, співцем єврейської душі, почутим всюди, де говорили їдишем, рідною мовою його родини лишалася російська, а не їдиш; дітей він виховував російською” [7, 100]. Припускаючи потенційне “культурне емігрантство” Шолом-Алейхема, Сінтія Озік зауважує: “Це змушує замислитися, що було б, якби й Шолом-Алейхем (подібно до російськомовного Іссаака Бабеля – *І. К.*) обрав російську: ймовірно, російська література збагатилася б на ще одного блискучого письменника. Проте ми точно не мали б Шолом-Алейхема. Їдиш – *sine qua non* його постання” [7, 100]. Разом із тим, не можна відкинути й той факт, що чимало російських джерел позиціонують Шолома-Алейхема саме *своїм!* письменником.

Особливу роль у життєвих і творчих долях Шолом-Алейхема та Старицького відіграла творчість Тараса Шевченка. “Кобзар” був однією з настільних книг Шолом-Алейхема, чимало Шевченкових поезій письменник знав напам’ять. Молодший брат єврейського митця – Вольф Рабинович – спогадував, як 1879-го молодий Шолом-Алейхем привіз зі Софіївки до Переяслава українські народні пісні й вірші Тараса Шевченка, розповідав дива про Софіївку, те, як вільно почувався на лоні казкової природи, де часто крокував вузькою стежкою серед високого жита і співав пісні “Богом благословенного поета України Тараса Шевченка” (за висловом Шолом-Алейхема). Перше заспівав пісню, яка особливо припала йому до душі, – “Думи мої...”, – потім “Реве та стогне Дніпр широкий”, “Як умру, то поховайте” та інші. “Коли я писав свої вірші, – зізнавався Шолом-Алейхем, – то “Кобзар”, Шевченкову Пісню Пісень, скрізь шукав і не міг знайти. Я ладен був віддати за нього все, що завгодно, скільки завгодно. І ось тепер бачу, що не прогадав би, якби заплатив найвищу ціну бодай за одну його «Катерину»” [18, 11]. Згадана поема особливо вразила єврейського митця, він вельми глибоко аналізував цей твір: нещасну жінку “життя кидає й жене з дитиною, як буря, кидає, наче жмут трави полем” [16, 80]. На думку Шолом-Алейхема, доля української покритки Катерини подібна до доль страждених єврейських жінок (“Людина народилася”, “Три вдови”). “Все живе тільки в минулому, у спогадах. Три вдови – три життя. Не цілі життя, а половинки життя, і навіть не половинки, а уламки, початки життя. Кожне з цих трьох життів почалося так гарно, так поетично, засяяло на мить – і зникло!...” [18, 480] – витяг з оповідання “Три вдови” (добачаємо певні аналогії з Шевченковою поемою-містерією “Великий льох”).

Що ж до М. Старицького, то його Шевченкіана неодноразово ставала предметом уваги дослідників – і цілком справедливо. У поетичному набутку митця є низка віршів, присвячених українському Пророкові: “До Шевченка”, “На спомин Т. Г. Шевченка”, “На роковини Шевченку” (До поновлення могили), “По виході празького видання Т. Г. Шевченка”. М. Старицький спогадує своє знайомство зі Шевченковою творчістю ще в дитинстві: “В Галицькому якось дістали ми (митець разом із Миколою Лисенком – *Г. К.*) в

Андрія Романовича (дядька композитора – *І. К.*) заборонені вірші Шевченка й цілу ніч читали їх, захоплюючись і формою, і словом, і сміливістю змісту. Що мене полонив цей звучний пристрасний вірш, було недивно – він мені з дитинства був близьким, але Лисенко, котрий звик до російської і французької, був особливо вражений і захоплений музичною звучністю і силою простого, народного слова. Відтоді і я вже не соромився цього слова; а подальше знайомство і зближення наше з дядьком Олександром, чи Олексашою, утвердило нас іще дужче в симпатіях до малоросійської мови й малоросійської старовини” [13, 389]. Пригадує М. Старицький і той автобіографічний факт, як дядько Олександр знайшов у себе перший надрукований “Кобзар”, а вже пізніше, навчаючись у п’ятому класі гімназії, майбутній письменник придбав і собі в Полтаві примірник [13, 390]. Інтерес Михайла Старицького до Тараса Шевченка виявлявся і в тому, що він відвідав село Кирилівка, де зустрівся з родичами поета, і опублікував про це нарис (“На родині Т. Г. Шевченка”, 1882). Наприкінці розвідки автор прописав ідею відкриття школи імені Тараса Шевченка: “Поки дочекаємося ми облаштування школи імені поета в Каневі, про що, як нам відомо, клопотали й клопочуть, варто було би перше відкрити в рідному його селі народну школу його імені; село велике, а школа одна, причому, кажуть, погана. Суспільство б не відмовило у сприянні. Прокіп Шевченко, як він мені особисто заявив, охоче віддає місце у своїй садибі під школу безкоштовно (розрядка авт. – *Г. К.*). Немає лише того, хто б узяв на себе ініціативу в цій справі” [13, 356]. Отже, школи на честь Шевченка Старицький прагнув відкрити і в Каневі, і в Кирилівці. Митець був членом правління “Літературно-артистичного товариства”, яке влаштовувало вечори пам’яті Т. Шевченка. Вимовним є спогад Ірини Іванівни Стешенко – онуки М. Старицького: “Коли переді мною вперше замаячила Чернеча гора з високим хрестом, я ще не знала тоді, що до впорядкування могили був причетний і Михайло Петрович Старицький. Це вже згодом я прочитала його вірші “На спомин Т. Г. Шевченка” і “На роковини Шевченку” (тут навіть під назвою зазначено: до поновлення могили) – саме ці твори і продекламував він на великому вечорі пам’яті Кобзаря у Києві на початку 80-х років. Тоді ж було організовано збір коштів для впорядкування могили, на які й поставили пам’ятник і збудували хатину для сторожа і прибулих”. Як член київської “Старої Громади” Старицький опікувався закордонним виданням творів Т. Шевченка; з нагоди випуску у Празі двотомного “Кобзаря” (1876) митець написав два вірші – “По виході празького видання Т. Г. Шевченка” та “До Шевченка”. Символічним видається той факт, що перша поезія, опублікована 1865-го, звернена до Шевченка (“Гей, Тарасе! / Рідний батьку...”). Художні тексти Старицького (надто поетичні) багаті на Шевченківські ремінісценції. Аналогії прозираємо на різних рівнях. Скажімо, “Прощання” Старицького – це своєрідний заповіт, у якому воскресає Шевченків Дух: “Прощай же, кривная родино, / Щаслива будь – і свого сина / Лихим ти словом не згадай!” [12, 53] (1875). Роман М. Старицького “Останні орли”, про який буде мова далі, має очевидний зв’язок із Шевченковими “Гайдамаками”.

Відомо, що Шолом-Алейхем підтримував стосунки з українськими митцями – зокрема М. Коцюбинським, М. Лисенком. Так, у романі Абрама Кагана “Шолом-Алейхем” є згадка про відвідини Шолом-Алейхемом у Києві ювілейного вечора М. Лисенка, мовиться також про зустріч єврейського митця з М. Коцюбинським. Отже, наважимося припустити, що контактні зв’язки “Шолом-Алейхем – Старицький” могли мати як не прямий, то принаймні опосередкований характер – через посередництво Лисенка. Між іншим, М. Старицький теж був знайомий з М. Коцюбинським (як доказ – епістолярій і світлина з відкриття пам’ятника І. Котляревському в Полтаві, 1903). Коцюбинський, як можемо висувати з листа, датованого початком лютого 1903-го, запрошував Старицького взяти участь у підготовці альманаху модерністського спрямування – “З потоку життя”. Останній, у свою чергу, того ж року волів задіяти М. Коцюбинського до альманаху “Нова рада”.

Цікавий (хай навіть випадковий!) збіг: Старицький і Шолом-Алейхем були щасливими в особистому житті, зі своїми дружинами поєднали долі в порівняно ранньому віці, реалізувалися як чоловіки й батьки. Обраницею М. Старицького стала Софія Віталіївна,

сестра Миколи Лисенка: обидвоє на час весілля ще не досягли повноліття; виховували п'ятьох дітей. Двадцятичотирирічний Шолом-Алейхем таємно (всупереч волі майбутнього тестя) поєднав долю з Голде (Ольгою) Лоевою, колишньою ученицею, котра народила письменникові шістьох дітей. На час їхнього знайомства Шолом-Алейхему було 17, Ользі – 14 років. Коли Михайло Старицький відповів Софії взаємним почуттям, останній теж було 14; до того ж, знаходимо відомості про неприйняття Лисенками такого раннього Софіїного заміжжя, але, зрештою, вони “капітулюють” перед молодими, дістають дозвіл архієрея на шлюб. Як бачимо, в обох випадках діти не надто корилися волі батьків, не дозволяли їм втручатися у справи сердечні, але це далєбі не завадило їхньому подальшому щастю.

І все-таки життєві біографії М. Старицького й Шолом-Алейхема сповнені драматизму. Зважувати й рахувати міру болю і страждань, думається, було б некоректно. Обидва мали слабке здоров'я, що наклало гіркий карб на долю кожного з них: Старицький застудився під час полювання ще в молодому віці, ускладнення спричинили хворобу серця, сильний біль катував до кінця життя; у Шолом-Алейхема виявили гостру форму туберкульозу легень як результат застуди 1908 р., відтак, єврейський митець змушений був лікуватися за кордоном (Німеччина, Швейцарія, Австрія), згодом додалася нервова недуга.

Обидва письменники обожнювали Україну як батьківщину, “свій” світ. М. Старицький писав – хай навіть дещо патетично й пієтетно: “Моя Україно! Як я тебе любив! / Твої луки, твої степи розлогі, / Дніпра ревучого славетні пороги / І хвилі золоті твоїх шовкових нив!” [12, 86] (1878). Під тиском імперської влади того ж таки 1878 року Старицький емігрує за кордон, “в далеку чужину”, а через два роки (1880-го) повертається в Україну, продовжуючи видавничу й театральну діяльність. Що ж до Шолом-Алейхема, то він любив Київ особливою любов'ю, величав його Єгупцем, “красенем із красенів”. І пишався тим, що його рідною землею є Україна: “Улітку переяславський міський сад – справжній рай. [...] Повітря насичене солодким ароматом відцвітаючої бузини. Лише той, хто народився й виріс на Україні, може гідно оцінити всю розкіш цього аромату...” [19, 204]. Двічі Шолом-Алейхем був змушений тимчасово перебувати за кордоном: перше – через матеріальні проблеми й судові погрози (кінець 1880-х – 1891); вдруге (після єврейського погрому 1905-го – 1908) – маршрут пролягав за схемою: міста Західної України – Відень – Румунія – Швейцарія – Бельгія – Париж – Лондон – Нью-Йорк. Коли 1906-го відзначалося 25-річчя літературної діяльності Шолом-Алейхема, письменник знаходився в Італії та через недугу не зміг приїхати до України. Дружина згадувала, як ювіляр зрадив вітальній телеграмі з Києва, про що писав сповідально: “Адреса зворушила мене до сліз. Адже це Київ, а Київ це ж моє місто. Бути всюди на моєму святі неможливо, але те, що я не можу бути в Києві, навіває на мене журбу!” [18, 22]. На відміну від М. Старицького, Шолом-Алейхем проводить в еміграції ще й останні роки життя (1908 – 1916): Італія – Німеччина – Данія – Сполучені Штати Америки. Туга за батьківщиною, смерть старшого сина – двадцятип'ятилітнього Михайла – остаточно підірвали здоров'я митця (Старицький теж пізнав невимовний біль втрати дитини: одинадцятирічною після важкої хвороби померла його донька Ольга). “Помилка сталася. Замість того, щоб син ховав батька, батько має ховати сина”, – звірявся Шолом-Алейхем доньці Лалі, матері відомої американської письменниці Бел Кауфман. Перед власною смертю писав: “Заберіть мене додому, поховайте мене на Київському кладовищі”. Втім мрія повернутися в Україну бодай посмертно лишилася нереалізованою (похований у Нью-Йорку на Бруклінському цвинтарі). Вже у 1960-х рр. побачило світ україномовне чотиритомне видання творів Шолом-Алейхема з передмовою Миколи Бажана як знак символічного повернення митця на батьківщину. Року 2004-го до України вже не вперше завітала онука письменника – Бел Кауфман (1911 – 2014), – котра була приємно подивована увагою українців до особистості і творчості її дідуся, більше того, любов до Шолом-Алейхема відчула на собі: “[...] у країні, де був Бабин Яр і в землю якої пролилося так багато єврейської крові, влаштовують фестиваль на честь Шолом-Алейхема. Знаєте, цікаво довго жити й бачити, як змінюються часи”. Між іншим, у липні цього (2015-го) року вже праправнук Шолом-Алейхема – сорокарічний Ханіна Берман – відвідав хасидські

святині в Україні, пожертвував кошти на благодійність, побував у селищі Гнатівка, що має прямий стосунок до повісті “Тев’є-молочар”. Сінтія Озік потверджує неординарність, унікальність, знаковість постаті Шолом-Алейхема для американських громадян: “Його (Шолом-Алейхема – *Г. К.*) лекції та виступи збирали натовпи; знайомством із ним пишались; його цінували, як родинний скарб. Його п’ятдесятити день народження став громадською подією, а до його поховального кортежу, що пройшов Бронксом і Гарлемом, перш ніж спуститися до Нижнього Іст-Сайдю й Брукліна, де письменника й поховали, долучилися сотні тисяч людей” [7, 102]. Поетичний вияв отримала автоепітафія Шолом-Алейхема, яка розкриває весь драматизм життєвої і творчої долі митця: “Отут лежить бідак єврей, / що був печальним гумористом. / Про свій народ для всіх людей / писав з простим сердечним хистом. / Усе життя любив він сміх / і не складав він рук в роботі. / Ніс крихту радості для всіх, / а сам... стомився від скорботи. / Якраз тоді, коли народ / з його творінь до сліз сміявся, / він сам згинався від негод, / з слізьми в душі від всіх ховався” [16, 14] (1905, переклад А. Коган). Після цитованих поетичних рядків – свідомо чи несвідомо – в уяві виринає образ Шевченкового Перебенді, котрий, розважаючи інших, сам є достоту самотнім і відчуженим, його “серце сміється, сліпі очі плачуть...”: “Заспіває, засміється, / А на журбу зверне”.

Українсько-єврейський діалог більшою чи меншою мірою оприявлений у творах аналізованих митців, що підсилює вагомість компаративного дослідження. Головний герой однойменної повісті Шолом-Алейхема – Тев’є-молочар – закорінений в українську землю, з’єднаний з нею міцними духовними зв’язками, як і сам автор. Тев’є порушує питання, на яке намагався дошукатися відповіді сам Шолом-Алейхем, втім не можуть знайти й наші сучасники: “Що таке єврей і неєврей? І чому Господь Бог створив євреїв і неєвреїв? А коли Господь Бог уже створив євреїв і неєвреїв, чому вони такі відокремлені одне від одного, чому ненавидять одне одного? І прикро стає мені, чому я не знаюся на книжках, як інші, щоб мати змогу знайти на всі ці питання якусь розумну відповідь...” [18, 104]. В іншому творі – оповіданні “Пасха на селі” – Шолом-Алейхем художньо презентує щирю й сердечну дружбу українського та єврейського хлопчиків – Федька і Файтла. Етнічний чинник не здатен роз’єднати друзів: те, що може стати перешкодою для дорослих, не заважає стосункам дітей, бо чиста і справжня душа “маленької людини” бачить істинне. “Обидва вискакують надвір, на Божий світ, що водночас розкрився перед ними обома. І вони вдвох беруться за руки та пускаються бігцем туди, де гори, що водночас всміхаються до них обох: “Діти, сюди...” Вони стрибають напроти сонця, що вітає їх обох водночас і кличе обох до себе: “Діти, сюди!” А коли вони стомлюються від біганини, то сідають обидва на Божу землю, яка не знає ні євреїв, ні неєвреїв: «Діти до мене, до мене!»” [20, 330]. Композиція оповідання “Пасха на селі” – кільцева; початок і кінцівка нагадують українські старовинні думи, в які був насправду залюблений автор: “Нехай вітри дмуть. Нехай бурі завивають. Нехай світ завалиться. Старий дуб стоїть з перших днів сотворіння світу, і коріння його сягає бозна-якої глибини. Що йому вітри, що йому бурі?...” [20, 327]. Образ старого дуба тут виростає, вивершується до міфологеми Світового Дерева (Дерева Життя), яке єднає три світи: *прав* (вищий, божественний, духовний), *яв* (земний), *нав* (підземний, потойбічний). Прикметно, що Світове Дерево може проростати корінням угору. Думається, саме до такої інтерпретації тяжіє Шолом-Алейхем, адже його дуб не випадково “сягає бозна-якої глибини” – глибини Неба-Духу-Бога. У літературній спадщині єврейського митця привертають увагу українські пейзажі, поряд із юдейським фольклором подибуємо питомо українські приказки та прислів’я на кшталт “Як пшоно, то й дурень каші наварить”, “Ще не спіймав, а вже скубе”, “Пішла корова до череди, і – шукай вітра в полі”, “як немає муки – нема і науки”.

У творчості Михайла Старицького поруч із українцями діють євреї, які не отримують однозначної (позитивної чи негативної) авторської оцінки. Зосібна в романі “Останні орли” (“Последние орлы”) мовиться про конкуренцію євреїв, котрі після запровадження німецького магдебурзького права “захопили врешті усе в свої руки”; у Лисянці євреї як “упривілейовані конкуренти” “почали оселятися в центрі містечка, тобто на торговому майдані, витісняючи міщан далі на околиці”. Негативно виписаний портрет шинкаря-єврея Гершка, який величає

себе “паном”: “Раптом почувся верескливий крик у супроводі гуркоту коліс, і до воріт батющиного будинку підкотила тарадайка. В ній сидів гладкий, широкоплечий єврей з вогненно-рудюю бородою; на ньому був чорний лапсердак, висока хутряна шапка, з-під якої теліпалися довгі руді пейси. Все обличчя його, червоне, гладке, з чорними банькатими очима й чорними й широкими бровами, що сходилися над переніссям, аж пашіло нахабством і пиховитістю” [11, 61]. За тими пихою та зухвалістю криється внутрішнє боягузтво, що проступає “назовні” в межових ситуаціях. Скажімо, “Коли єврей (Гершко – *Г. К.*) побачив озброєного козака (Залізняка – *Г. К.*), душа його шугнула в п’яти” [11, 62]; відчувши загрозу смерті від рук Залізняка, “очманілий від страху, єврей не міг промовити й слова: якісь булькотливі звуки, що нагадували стогін і схлипування, виривалися з його горла, а налиті кров’ю очі безпорадно озиралися й благали змилюватись” [11, 63].

Цілком супротивним є образ Гершкової доньки – Сари; милує око як зовнішній, так і внутрішній портрет дівчини: “[...] риси її обличчя вражали правильністю й красою; вогненно-золотисте волосся її спускалося пишними безладними хвилями на плечі; на білому, як сніг, лобі, що немов сяяв своєю надзвичайною білістю, вигиналися дугами тонкі густі брови; великі чорні очі єврейки, сповнені невимовного смутку, були теж звернені на священика, а гарно вирізані ніздрі її нервово здригалися; ніжний рум’янець просвічував крізь тонку шкіру й то спалахував, то згасав од хвилювання” [11, 48]. Сара відчуває власну чужість не лише на родинному (через батька), а й національному, етнічному, ба навіть релігійному рівнях: “Душно мені там, нудно! Туга гризе. Тяжко від їхньої ненависті й злості [...] Вони ненавидять усіх вас; в їхніх душах тільки злість і помста... Ні, ні! Не можу я жити з ними: чужі вони мені!” [11, 54]. Подібне відчуття й переживання обґрунтоване Ю. Кристевою: “[...] чужинець починається тоді, коли виникає усвідомлення моєї відмінності, він закінчується тоді, коли ми всі визнаємо себе чужими, бунтуємо проти зв’язків і спільнот” [4, 7]. Відтак Сарин вибір не лише не подивляє, а видається достоту вмотивованим і логічним: “Хочу бути християнкою, хочу бути вашої віри, хочу любити вашого Бога, доброго, лагідного, милостивого, хочу пізнати Його й носити в своєму серці [...] Якщо вас гонять, нехай гонять і мене разом з вами, якщо вас мучать, нехай мучать і мене, все, все хочу розділити з вами!” [11, 54]. Така позиція жодним чином не може бути розцінена як зрада. Причини українсько-єврейського конфлікту прописані у відмінностях віросповідання: “Вони жиди, а ми християни... Ну, от вони й ненавидять нас” [11, 53] (Петро до Прісі).

Настрашений гайдамаками (“очманілий від переляку”), Гершко не лише не губить пихи, його промова перед донькою Сарою навіть набуває крижаного спокою і тверді: “[...] хай кожне слово моє змієм Мойсея вповзе в твоє серце й зцілить його від чорної, страшної недуги або вб’є його отрутою! Справжній, чесний єврей повинен зневажати гою, бо, за мудрим висловом шулхан-аруха, гой – гірший за собаку!” [11, 66]. Через опір доньки батькова фізична слабкість долається незмірним гнівом, погрозами звести Сару з цього світу: “[...] Вей з мір! (українською – *Горе мені!* – *Г. К.*) [...] Де це ти знайшла тих чесних людей? У хлопів? Ха! Так он куди твоє серце лежить! Мало не повісили твого батька... так, так, так – у попа ховалися гайдамаки... а дочка за розбійників заступається! Прокляття, що я дожив до такої ганьби! Якщо ти ще раз підеш туди, я уб’ю тебе...” [11, 66]. То не вияв відваги, а радше реакція на “страшний привид лютого гайдамаки”, що “переслідував його скрізь і гнав у сутінках до своєї хати”. Сара завше керується почуттям волі, відтак побажання уманського цадика “Будь щаслива й вільна душею!” трактує по-своєму, а не як благословення перед весіллям “з примусу”. На відміну від свого батька, Сара – богобоязлива, добре знається на всіх канонах Святого Письма. Відтак, тяжко страждає, усвідомлюючи, що батькова смерть зруйнує її щастя, прийдуть покута й покара: “[...] Петре, золото моє! [...] Це ж вийде, що я, дочка, віддаю його в руки месників, це ж вийде, що я сама своїми руками занастила рідного батька... А підняти на батька руку – страшний гріх. Адже й ваш Бог такого гріха не простить. Ваш Бог вимагає прощати ворогів... Він сам молився за них... Ой Петре, Петре! Він не простить мені такої жорстокості, Він відштовхне мене, і я зостануся сама серед пустелі, далеко від усіх, проклята всіма... Невже ти хочеш нещасній Сарі такої жахливої долі?” [11,

76]. Натомість Гершко остаточно віддалився від Бога, Його заповідей, тим-то з вуст цадика чує лише осуд: “А ти знаєш заповідь Богу – «не убий»? Як же ти насмілюєшся повстати проти веління Єгови? Та чи не ти ж винен, що не зумів повернути серця своєї дитини до себе й до рідного закону? І в який іще час ти замислив це насильство? У день нашої смерті... за годину до суду грізного!.. Скорися і зм'якши серце своєї дочки... дай волю їй... І подумай про свою душу...” [11, 386].

Під час облоги Умані Сара стане християнкою, отримає благословення уманського духівника у православному храмі: “Ти в серці вже носиш Христа... отже, ти хрещена духом... А тому благословляю тебе цим хрестом, нехай він стане твоїм щитом і провідною зіркою в житті... Ти християнка!..” [11, 423]. Саме в цьому храмі дівчина шукатиме прихистку від гайдамаків, але згодом туди ввірвуться інші єврейки з дітьми на руках: “Сара зрозуміла, що тепер уже й храм не захистить: уся ця юрба нещасних жінок теж прибігла шукати порятунку в ньому, й тепер ніхто з гайдамаків не повірить їй, Сарі, що вона прийшла сюди як справжня християнка” [11, 426]. Під страхом смерті юдейки готові зректися своєї віри й охреститися, але моторошні слова-прокльони з вуст старої Рухлі спиняють їх: “Прокляття тому, хто це зробить! Мовчїть, божевільні, ваше відречення не врятує вас од смерті. Вона летить за вами на широких чорних крилах! Кривава, жажлива! Тут, тут, уже близько! Чуєте, як регоче, як лютує вона довкола! Ввійдіть же на той світ, не опоганені хлопською вірою. Прокляття на голову того, хто посміє послухати священика! Хай захлинеться зрадник у крові дітей своїх, нехай духи пекла терзають його й після смерті!..” [11, 426 – 427]. Обряд хрещення Сарі в повному обсязі буде здійснено вже перед весіллям із Петром.

Насамкінець відзначимо, що діти Старицького й Шолом-Алейхема успадкували, перейняли гени своїх знаменитих батьків – і це знову ж таки зближує двох митців. Старша донька українського письменника – Марія – стала актрисою, режисером, педагогом; друга – Людмила Старицька-Черняхівська – реалізувалася як літераторка (саме їй батько доручив, довірив виконання його заповіту); середульша – Оксана – була викладачем музики, її чоловіком став Іван Стешенко, перший міністр освіти УНР; син Юрій займався адвокатською практикою, очолював українську “Просвіту”, через активну громадянську позицію тривалий час знаходився під наглядом поліції, зі своєю дружиною – художницею Варварою Савич – був змушений емігрувати до Сухумі. Не спочивала природа й на дітях Шолом-Алейхема. Старший Михайло міг стати перекладачем. Другий син – Наум – досягнув значних успіхів у малярстві; не маючи рідних дітей, виховував прийомного сина. Ліліан (скорочено Лала або Ляля – за чоловіком Кауфман) реалізувалася як письменниця, авторка понад 1000 оповідань. Саме від її доньки – Бел Кауфман – дізнаємося про нащадків єврейського митця: “Продовжувачами роду стали дочки, в яких багато дітей, внуків і правнуків. Здебільшого всі вони медики, адвокати, художники, вчені, театральні діячі. А один із моїх двоюрідних братів, син третьої доньки Шолом-Алейхема Емми, удостоєний звання рицаря Датського королівства. У багатьох родичів є літературні і музичні здібності – даються взнаки гени Шолом-Алейхема”.

Висновки. Обираючи тему для дослідження, ми далекі не сподівалися, що вдасться віднайти так багато вимовних і цікавих збігів у життєвих і творчих долях Михайла Старицького й Шолом-Алейхема, яких на перший погляд еднають винятково доба й батьківщина. Втім зі спостережень можемо виснувати, що мають місце не лише типологічні паралелі, а й потенційні (гіпотетичні) опосередковані (непрямі) контакти. У кожному разі, ми свідомі того, що наша студія жодним чином не може претендувати на статус завершеного дослідження, позаяк чимало аспектів компаративної проблеми “Михайло Старицький – Шолом-Алейхем” (надто в текстуальній площині) лишилися поза увагою і стануть предметом уже подальших розвідок.

Список використаної літератури

1. Грицак Я. Що нам робити з нашою ксенофобією? / Ярослав Грицак // Критика. – 2005. – Ч. 4 (90). – С. 27 – 28.

2. Клименко (Синьоок) Г. Іван Нечуй-Левицький в оцінках Лесі Українки / Ганна Клименко (Синьоок) // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – Вип. 20 (273). – Черкаси, 2013. – С. 68 – 76.
3. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. Новели / Михайло Коцюбинський. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2011. – 352 с.
4. Крістева Ю. Самі собі чужі / Ю. Крістева ; пер. з фр. З. Борисюк. – К. : Основи, 2004. – 262 с.
5. Найман О. Історія євреїв України / О. Найман. – К., 2003. – 496 с.
6. Нариси з історії та культури євреїв України / [упоряд. Л. Фінберг, В. Любченко]. – К. : Дух і Літера, 2005. – 440 с.
7. Озік С. Метафори і пам'ять. Вибрані есеї / Сінтія Озік ; пер. з англ. та упоряд. Я. Стріхи. – К. : Дух і Літера, 2014. – 288 с.
8. Полін. Дослідження історії та культури євреїв Східної Європи : вибрані статті / [за ред. Ентоні Полонські ; пер. з англ.]. – К. : Дух і Літера, 2011. – 410 с.
9. Поліщук В. Про класиків, неокласиків і сучасників / Володимир Поліщук. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2007. – 358 с.
10. Синьоок Г. Леонід Первомайський – Арсеній Тарковський : діалог долі і творчості / Ганна Синьоок. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008. – 136 с.
11. Старицький М. Останні орли / Михайло Старицький. – Львів : Каменяр, 1990. – 440 с.
12. Старицький М. Твори : У 6 т. / Михайло Старицький. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 1. – 543 с.
13. Старицький М. Твори : У 6 т. / Михайло Старицький. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 6. – 831 с.
14. Українська література у портретах і довідках : Давня література – література XIX ст. : [довідник] / [редкол. : С. Денисюк, В. Дончик та ін.]. – К. : Либідь, 2000. – 360 с.
15. Франко І. Zur Judenfrage (до юдейського питання) : статті / Іван Франко. – К. : МАУП, 2002. – 40 с.
16. Чередник Л. Вивчення творчості Шолом-Алейхема у школі : [посіб. для вчителя] / Л. Чередник. – Харків : Веста : Ранок, 2003. – 176 с.
17. Чижевський Д. Реалізм в українській літературі / Дмитро Чижевський ; підготов. тексту, передм. М. Наєнка. – К. : Просвіта, 1999. – 120 с.
18. Шолом-Алейхем. Твори : У 4 т. / Шолом-Алейхем. – К. : Дніпро, 1967. – Т. 1. – 512 с.
19. Шолом-Алейхем. Твори : У 4 т. / Шолом-Алейхем. – К. : Дніпро, 1968. – Т. 3. – 472 с.
20. Шолом-Алейхем. Твори : У 4 т. / Шолом-Алейхем. – К. : Дніпро, 1968. – Т. 4. – 400 с.
21. Яковенко Наталя : “Українська пам'ять про Хмельницького не знає єврейського сюжету”. 21 жовтня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів : <http://polit.ua/articles/2011/10/21/yakovenko.html>

References

1. Grytsack, Ya. (2005). What must we do with our xenophobia? *Critics (Krytyka)*, 4, 27 – 28 (in Ukr.)
2. Klymenko (Syniook), G. A. (2013). Ivan Nechui-Levytsky in Lesia Ukrainka's opinions. *Visnyk of Cherkasy University*, 20, 68 – 76 (in Ukr.)
3. Kotsubynski, M. (2011). *Shadows of forgotten ancestors. Novels*. Kharkiv: Book Club “Family Leisure Club” (in Ukr.)
4. Kristeva, Yu. (2004). *They are strange to themselves*. Kyiv: Osnovy (in Ukr.)
5. Naiman, O. (2003). *The history of the Ukrainian Jews*. Kyiv (in Ukr.)
6. *Essays on the history and culture of the Ukrainian Jews*. (2005). In L. Finberg, V. Liubchenko (Ed.). Kyiv: Duh i Litera (in Ukr.)
7. Ozic, C. (2014). *Metaphors and memory*. Kyiv: Duh i Litera (in Ukr.)
8. *Polin. Studies on the history and culture of Jews of the Eastern Europe. Featured articles*. (2011). In Entony Polonsky (Ed.). Kyiv: Duh i Litera (in Ukr.)
9. Polishchuck, V. (2007). *About classics, neoclassics and contemporaries*. Cherkasy: Publisher Chabanenko Yu. (in Ukr.)
10. Syniook, G. A. (2008). *Leonid Pervomaysky and Arseny Tarkovsky: dialogue of biographies and literary works*. Cherkasy: Publisher Chabanenko Yu. (in Ukr.)
11. Starytsky, M. (1990). *Past eagles*. Lviv: Kameniar (in Ukr.)
12. Starytsky, M. (1989). *Literary works: Vol. 1*. Kyiv: Dnipro (in Ukr.)
13. Starytsky, M. (1990). *Literary works: Vol. 6*. Kyiv: Dnipro (in Ukr.)
14. *Ukrainian literature in portraits and references: Ancient literature – literature of the 19th century* (2000). In S. Denysiuk, V. Donchik (Ed.). Kyiv: Lybid (in Ukr.)
15. Franko, I. (2002). *Zur Judenfrage (to the Jewish problem)*. Kyiv: MAUP (in Ukr.)
16. Cherednyk, L. (2003). *Studying of Sholom-Aleichem's literary works at school*. Kharkiv: Vesta: Ranok (in Ukr.)
17. Chyzhevski, D. (1999). *Realism in the Ukrainian literature*. Kyiv: Prosvita (in Ukr.)
18. Sholom-Aleichem. (1967). *Literary works: Vol. 1*. Kyiv: Dnipro (in Ukr.)
19. Sholom-Aleichem. (1968). *Literary works: Vol. 3*. Kyiv: Dnipro (in Ukr.)
20. Sholom-Aleichem. (1968). *Literary works: Vol. 4*. Kyiv: Dnipro (in Ukr.)
21. Yakovenko, N. (2011). “Ukrainian memory about Khmelnytsky doesn't know the Jewish plot”. Retrieved from <http://polit.ua/articles/2011/10/21/yakovenko.html> (in Ukr.)

KLYMENKO (SYNIOOK) Ganna Andriivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
at the Department of Ukrainian Literature and
comparative studies Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: anna.syniook@gmail.com

MYKHAILO STARYTSKY AND SHOLOM-ALEICHEM: TYPOLOGICAL PARALLELS

Introduction. *Mykhailo Starytsky and Sholom-Aleichem are at first sight quite different figures but providing profound comparative studying on their life and literary biographies we could reveal actually eloquent analogies. Significantly that not only typological coincidences but also potential (read as hypothetical) contact links are realized.*

Purpose is to realize typological study of Mykhailo Starytsky's and Sholom-Aleichem's literary personalities in the space of the Ukrainian-Jewish connections, determine writers' position in the cultural life of the second half of the 19th and the early 20th centuries, analyze Mykhailo Starytsky's and Sholom-Aleichem's life and literary biographies, their worldview and aesthetic vectors, literary works in which the Ukrainian and the Jewish interethnic and intercultural relations become obvious, outline analogies and divergences, points of contact and contrasts.

Methods. *The typological, comparative, intertextual, analytical methods are more or less realized in the article.*

Results. 1) *It is noticed that two cultures, two ethnic groups (Autochthonous/income, native/alien) actively engaged, influenced each other on the common area, experienced simultaneous and often tantamount harassments by the ruling empires although some conflicts and confrontations have occurred; the problem of assimilation has not received an unambiguous assessment.*

2) *Mykhailo Starytsky and Sholom-Aleichem are seemingly united only by Time and Birthplace. But really not only typological coincidences but also potential (read as hypothetical) contact links are realized. Mykhailo Starytsky and Sholom-Aleichem are significant figures in the cultural and social life of the second half of the 19th and the early 20th centuries. Starytsky has positioned a coryphaeus of the Ukrainian professional theatre, the author of number of neologisms. Sholom-Aleichem is a revolutionary-helmsman of the Yiddish literature, perhaps the most famous, or even cult figure in the Jewish-Ukrainian cultural process.*

3) *In the article the attention is paid to the selfless, sacrificial character of both writers, versatility of these literary personalities, literary debut of each of them, lingual factor (as one of the national identity expressions), problematic and thematic dominants, stylistic specific of the Ukrainian and Jewish writers' literary heritages, their typological propinquity.*

4) *Social-politic and cultural conditions in which Mykhailo Starytsky and Sholom-Aleichem grew and brought are studied.*

5) *Religiousness as common factor is determined.*

6) *Attraction of both to mythology and folklore, music art is pointed.*

7) *Young Mykhailo Starytsky's and Sholom-Aleichem's reading interests are outlined, particularly significant influence of Taras Shevchenko's literary works is fixed.*

8) *Author's attention is paid to the drama of the Ukrainian and Jewish writers' biographies.*

9) *Symbolic of the homeland in destinies and literary works of both writers is accented.*

10) *Jewish-Ukrainian dialogue revealed in Mykhailo Starytsky's and Sholom-Aleichem's literary works is analyzed.*

Originality. *In the article the first typological studies of Mykhailo Starytsky's and Sholom-Aleichem's literary personalities in the space of the Ukrainian and the Jewish connections are realized, writers' position in the cultural life of the second half of the 19th and the early 20th centuries is determined, Mykhailo Starytsky's and Sholom-Aleichem's life and literary biographies, their worldview and aesthetic vectors, literary works in which the Ukrainian and the Jewish interethnic and intercultural relations become obvious are analyzed, analogies and divergences, points of contact and contrasts are outlined.*

Conclusion. *Significantly that not only typological coincidences but also potential (read as hypothetical) contact links are realized.*

Key words: *culture, ethnos, nation, the Ukrainian, the Jewish, the Judaic, life and literary biography, literary property, similarity, analogy, typological, comparative.*

Одержано редакцією 26.01.2016
Прийнято до публікації 08.02.2016